

Het symbolische pad door het moeras in Bathorn van Peter Fischli en David Weiss.

Unieke kunstroute ontsluit vergeten grensgebied tussen Nederland en Duitsland

Met meer dan vijftig kunstwerken is het project *Kunstwegen, tussen Nordhorn en Zwolle, een van de grootste kunstmusea in de open lucht*. Koningin Beatrix verrichtte onlangs de officiële opening. Met de Vecht als basis kan men er fietsen langs stille veengebieden, prehistorische grafheuvels, voormalige krijgsvanenkampen en vooral veel kunstwerken. "Als er één manier is om dit vergeten gebied te ontsluiten, is het via de kunst."

Door Herman Haverkate

Een toren met zestien camera's priemt uit boven de bomen. Anne Sofie Siden, kunstenaar, wijst ernaar, met een glimlach op het gezicht: 'Kan je voorstellen dat de mensen in dit dorp daar wel even van schrokken? Het zal gebeuren, zestien camera's zo dicht in je buurt en dan ook nog op zo'n gevoelige plek. Er kwam een mevrouw bij me die bang was dat ze niet meer in haar tuin kon zonnen. Gelukkig heb ik haar gerust kunnen stellen.' Ze staat in het hartje van Neugadenfeld, een kleine vlek op de kaart in het Duitse grensgebied nabij Gramsbergen. Sombere, bakstenen huizen staan er keurig in de rij langs rechte straten, een herinnering aan de tijd dat het hier nog Alexis-dorp heette en hoofdzakelijk Russische krijgsvanen de houten barakken bewoonden. Een groot aantal van hen vond de dood tijdens het loodzware werk in de veengebieden. Op een kerktuif even buiten het dorp liggen ze begraven. Herenhuizen, na de oorlog vanuit Polen hier gekomen, vormen nu het overgrote deel van de bevolking. 'Hele redelijke mensen,' zegt Anne Sofie Siden. 'Toen we hadden uitgelegd wat er precies ging gebeuren, is er geen kwaad woord meer gevallen.' De stalen cameratoren staat pal naast de plek waar in de oorlog zich de wachttorens van het krijgsvanenkamp bevond. Vier blokken betonluidering - met een klein gedenkplaatje - waren tot dusverre de enige herinnering aan deze vergeten episode uit de Tweede Wereldoorlog. Door het kunstwerk wordt de historie openstaar. al wordt daar de dimensie van de kunst aan toe-

Europa's grootste kunstmuseum in de open lucht

gevoegd. In het dorp, vlak bij de kerk, realiseerde Anne Sofie Siden een iglo van turf, waarbinnen zestien monitoren staan opgesteld die zijn verbonden met de camera's in de toren. Wie er door de zware metalen deur naar binnen gaat, ziet een soort panorama van het voormalige moerasgebied rondom het dorp. Na een minuut verdwijnt het beeld en komt de bezoeker zelf in beeld. Dan ook komt hij er achter dat de beelden niet kloppen, dat alle handelingen vertraagd worden weergegeven en de windrichtingen door elkaar zijn gehaald. 'De bezoeker raakt gedesoriënteerd. Van observeren en beleven is dan ook geen sprake. De bezoeker wordt hier zelf beloofd.' Het kunstwerk in Neugadenfeld is onderdeel van een uitzonderlijk kunstproject dat met meer dan vijftig kunstwerken in het Nederlands-Duitse grensgebied tot de grootste openluchtmusea in Europa behoort. De route loopt van Nordhorn naar Zwolle en heeft nuweg de Vecht als basis. Uitgangspunt waren twee bestaande kunstroutes, respectievelijk de Skulpturenweg in Nordhorn en de Kunstlijn Zwolle-Coevorden, opgebouwd gedurende de laatste twintig jaar. Door middel van vijftien gerichte opdrachten aan vijftien internationale kunstenaars werd de afgelopen drie jaar met een budget van drie miljoen Mark een verbinding tot stand gebracht tussen de stad Nordhorn op het gebied rond Hardenberg en Gramsbergen. 'Op een of andere manier hadden wij het gevoel dat deze gebieden iets met elkaar te maken hebben,' zegt Martin Köttering van de Städtische Galerie Nordhorn, de geestelijk vader van het project. 'Ze hebben een gemeenschappelijke historie, zijn min of meer vergeten en geografisch geïsoleerd en landschappelijk sterk verwant. Ik kom zelf uit Nordhorn, maar die veengebieden in het noordelijk deel van het Grafschaft Bentheim heb ik altijd als arm en eenzaam ervaren. Als kind

kwam je daar ook bijna nooit, terwijl het er wel met van de interessante plekken. Plaatsen waar kleine dingen zijn gebeurd, die in al hun eenvoud model kunnen staan voor het verloop van de grote geschiedenis. Mijn hoop is het dat door middel van de kunst de verborgen schatten van dit gebied zichtbaar worden gemaakt en het eeuwenlange isolement wordt doorbroken.' Bij de realisering van de vijftien nieuwe kunstwerken is de projectleiding niet over een nacht ijs gegaan. Zo werd onder meer de hulp ingeroepen van Jan Hoet, de kleurrijke directeur van het Museum voor Hedendaagse Kunst in Gent. Mede op diens advies werd gekozen voor kunstenaars van faam, zoals Ilya Kabakov, Marin Kasmir, Luciano Fabro en Simone Berté. Allen kregen de opdracht voor een bewust gekozen locatie een kunstwerk te maken waarmee het typische landschap rond de Vecht - met zijn stille veengebieden, open velden en lanen - in een nieuw perspectief zou komen te staan. 'We hebben eindeloos gepraat. Niet alleen intern, maar ook met de bewoners van het gebied. Wat ons voor ogen stond, was in feite het oude opdrachtgeverschap in de kunst. Zoals vroeger de vorsten, bepaalden wij de locatie en het thema, al waren de kunstenaars uiteraard vrij in de uitwerking daarvan. In deze tijd is dat iets bijzonders. Als men ergens een kunstwerk wil, wordt er een kunstenaar gekozen die vervolgens een dagje komt kijken en zijn ontwerp maakt. Dat past dan meestal aardig in het landschap, maar het heeft geen diepgang, geen wortels. Wij wilden dat de kunstenaars iets zichtbaar maakten van het gebied. Daarom ook hebben we alle mogelijke wetenschappelijke informatie over de betrokken plaatsen voor ze verzameld. Een team van historici heeft daar maandenlang aan gewerkt. Het is de bedoeling dat de kunstwerken er voor

onbepaalde tijd staan. Sommige zijn zeer opvallend, andere juist niet. Een kunstwerk als dat van Anne Sofie Siden riep veel emoties op. Begrijpelijk, gezien het beladen verleden van de Einsslandkampen, waar ooit de eerste gevangenen van het Derde Rijk werden geïnterneerd. 'De bevolking wil hier het liefst niet aan herinnerd worden. Een monument ontbreekt. Door veel gesprekken te voeren, bleek het toch mogelijk enig begrip te kweken. Nu vinden de meesten het eigenlijk wel mooi.' Die medewerking was er niet overal. Op de Spillberg bij Neuenhaus, waar de Italiaan Luciano Fabro een kolossale scheepssketting heeft gedrapeerd rondom de top van een prehistorische grafheuvel, kwam de plaatselijke bevolking zelfs in verzet. Demonstranten klonken zich vast aan de ketting en vertrageden de plaatsing met meer dan drie maanden. 'Dat was heftig en eigenlijk ook wel onverwacht. En nog steeds merk je: ze tolereren het, maar accepteren doen ze het niet.' In Gramsbergen, niet toevallig in Nederland met zijn eindeloze procedures, zijn er nog steeds problemen. Bezwaarschriften van twee omwonenden houden daar de uitvoering van een kunstwerk van Simone Berté tegen. Köttering kan er zich nog steeds over opwinden. 'Dat is nou typisch het politiedeel. Eindeloos doorkletsen, totdat er zich

een soort compromis aftekent. Maar dat werkt bij kunst nu eenmaal niet.' Gelukkig zijn er ook voorbeelden waar alles gladjes verliep. In Bathorn bijvoorbeeld, ook al een voormalig krijgsvanenkamp, waar het Zwitserse duo Peter Fischli en David Weiss een soort houten pad door het moeras maakte dat op subtiele wijze de tragedie van honderden moerasdoden ontsluit. Of - als tegenwicht - het idyllische Lage, waar in een weiland bij de Dinkel, een paar honderd meter van de watermolens, twee toech zeer opvallende kunstwerken zijn gerealiseerd. Zestig breed, op een levensgroot scherm in het groen, is hier een kleurrijk panorama van het stadje Lage te zien. Twee grote foto's met een curieuze perspectief, respectievelijk van een nieuw woonwijkje en de oude burchruine, worden met elkaar verbonden. Door digitale beeldbewerking worden beiden voorstellingen naar het midden toe steeds grover van korrel om tenslotte volledig in elkaar op te lossen. Marin Kasmir, geboren in München maar woonachtig in Brussel, is de maker. Het andere werk, van de hand van Tobias Rehberger, heet 'Caprimoon '99' en is bij nacht van grote afstand te zien. Het ligt op een merkwuurige, door bomen omzoomde verhoging in het landschap, waarvan de betekenis niet meer te achterhalen is. Het bestaat uit een wit-stenen, licht fluorescerende balk, die op een witte schijf staat onder een eikenboom. In de takken hangt een witte bol, die oplicht op het moment dat op het Italiaanse eiland Capri gedurende het afgelopen jaar de maan heeft geschinen. 'Gewoon een plek om uit te rusten en weg te dromen over verre reizen en warme zonnen. Meer moet je er niet achter zoeken. Dit heuveltje zonder betekenis vroeg om zoets. Via een pad kun je er nu komen. Een eiland in een stille wereld dat bij de mensen - met als de andere kunstwerken - hopelijk het idee oproept dat er ook in dit vergeten gebied een hoop te dromen valt.'

Vertrekpunt voor de kunstroute is de Städtische Galerie in Nordhorn. Daar is niet alleen een routebeschrijving verkrijgbaar met alle informatie, maar 'van ook een brochure met de route worden bekeken. Ook zijn er fietsen te huur. In verband met de route is er een groot aantal nieuwe fietspaden aangelegd. Wie op een andere plek op wil stappen, kan dat vrij gemakkelijk doen: de route is helder en duidelijk en via speciale bordjes gemarkeerd. Einspunt te Zwolle, maar eerder ophouden kan ook. De hele route fietsen neemt zeker twee dagen in beslag.

In Neuenhaus heeft Luciano Fabro een kolossale ketting rondom een grafheuvel gedrapeerd.

Een kleurrijk panorama van Lage, door Marin Kasmir. Foto's Werner Rauwerijk

Inhoud

expositie, theater, film, concerten, toerisme, evenementen, agenda, tips

Het leven voelen in een natuurlijk labyrint

27

Zanger Tony Bennett mist vriend Toon Hermans

29

Pieter Jan Lensink sluit uniek Bach-project af

31

